

Druga stran vsega, 2017

Andrej Gustinčič

Nostalgija po potopu

Druga stran vsega | Druga strana svega

leto **2017**

režija **Mila Turajlić**

država **Srbija, Francija, Katar**

dolžina **100'**

Tudi slabi spomini imajo moč nostalgije, ker v nostalgiji ne gre za dogodke, ki se jih spominjamo, ampak prvenstveno za lastno mladost. Ker sem med tistimi, ki na svoje življenje ne gledajo kot na kontinuirano reko, ampak kot na niz epizod z bolj ali manj določljivim začetkom in koncem, zame nostalgija pomeni nepričakovano odpiranje vrat v neko obdobje življenja, ki je za mano in do katerega običajno nimam več določenega odnosa.

Takšna vrata je zame odprl film srbske režiserke Mile Turajlić **Druga stran vsega** (Druga strana svega, 2017), ki govori o njeni materi Srbijanki, profesorici, intelektualki in neutrudni borki proti režimu Slobodana Miloševića. V filmu je prizor, v katerem Srbijanka Turajlić svoji hčeri,

ki jo snema, pripoveduje o začetku vojne med Srbijo in Hrvaško leta 1991. »Najbolj grozen moment, zares najbolj grozen, je bil, ko so tanki iz Beograda šli proti Vukovarju, ljudje pa so jim z mostov metali cvetje,« pove. »Vprašaš se, kje si živel vsa ta leta, kaj si delal, s kom si se družil?« To vprašanje, ki je v bistvu streznitev, me je vrnilo v čas razbijanja skupne države, na katero sem osemindvajset let, preživetih večinoma v tujini, gledal kot na svojo domovino.

Ko je leta 1991 izbruhnila vojna, sem bil že skoraj šest let novinar agencije Reuters v beograjski redakciji. Že nekaj let, vse od začetka vzpona Slobodana Miloševića v drugi polovici osemdesetih, sem se spraševal natanko to, kar se je vprašala Srbijanka Turajlić. Prej so se mi Srbi – in tudi sam sem deloma Srb – zdeli kot zadnji, ki bi jih lahko zajel tak vihar neracionalnosti. Zdelo se mi je, da bodo ti duhoviti in skeptični ljudje – še posebej do komunistične oblasti – znali vedno trezno razmišljati. Ko so prijatelji, ljudje, ki sem jih poznal vse življenje, začeli pojasnjevati, da je Slobo odgovor na hrepenenje srbskega naroda, da je to človek, ki bo končal domnevno ponižanje Srbije; ko so družinski prijatelji, intelektualci, šli na miting v Novem Sadu in med skakanjem skandirali »Srbija je vstala!« ter vsakogar, ki se z njimi ni strinjal, označili za srbofoba ali – še bolj slikovito – za »srboždera«; ko se je Beograd iz kozmopolitske prestolnice začel spreminjati v nekaj provincialnega in ozkoglednega; ko je ta transformacija dobila zamah ... takrat sem se vsakič in vedno znova spraševal, kdo so ti ljudje in ali je med njimi sploh še prostor zame.

Prvič sem doživel to preobrazbo družbe, v kateri so se ljudje spreminjali dobesedno pred mojimi očmi. Ob napadih na Združene države v septembru 2001 sem bil priča podobni izgubi racionalnosti, hrepenenju po vodji in maščevanju. Po preživetju predvojnih let v Srbiji se mi je vse to dogajanje zdelo znano in podobno depresivno.

V drugi polovici osemdesetih, v letih, ki so vodila do jugoslovanske vojne, sem potoval po vsej Srbiji, Kosovu, Vojvodini in Črni Gori, po mestih in vaseh, po sledih srbskih shodov, in poslušal iste parole (»Slobo Srbine, Srbija je uz tebe!«) in povsod iste pesmi (»Ko to kaže, ko to laže, Srbija je mala?«). Bil sem priča temu, kako je nekoč nedotakljivi Josip Broz Tito prerasel v zgodovinskega sovražnika srbskega naroda in kako so posmrtni ostanki carja Lazarja dobili isti verski pomen kot Jezusovo vstajenje. Šel sem na Gazimestan na Kosovu, da bi poslušal Miloševićev nagovor ljudstvu ob šeststoti obletnici Kosovskega boja (»Danas Gazimestan, sutra vaš stan,« je rekla moja cinična kolegica iz beograjske Politike, ki jo je milijonska horda očaranih Srbov v kosovskem blatu ozdravila lastnega in že prebujajočega se nacionalizma). In tisto, na kar pomislim zdaj, je, da niti za trenutek nisem verjel, da bo prišlo do vojne ali do razpada Jugoslavije. A v letih, ki so sledila – in pozneje še v vojnah – smo bili vsi priče razbijanja jugoslovanskih popkulturnih legend: Tita, NOB, bratstva in enotnosti in tistega Valterja, ki je branil Sarajevo ... Ko sem po skoraj dveh letih vojne zapustil te prostore, sem za sabo zaprl vrata. Odločno.

Ogled *Druge strani* vsega v ljubljanskem Kinodvoru na letošnjem Festivalu dokumentarnega filma me je vrnil v te burne čase tako, kot so me občasno vračala ponovna srečanja z novinarji, ki sem jih takrat poznal. Skupaj s Srbijanko gledamo posnetke demonstracij proti Miloševiću, gledamo njo, kako na teh shodih nastopa, kako pojasnjuje hčeri, da je to počela, ker je profesorica. Dobimo sliko angažirane intelektualke, tako zelo angažirane, da se njeni hčeri Mili zdi že pretirano in ne razume, zakaj njena mati ni preprosto zapustila Srbije skupaj z družino. Gledamo to izjemno intelektualko v času, ko se zdi, da so znana imena srbske kulture tekmovala, kdo se bo bolj ponižal v imenu nacije. Vidimo jo s prijatelji, kako razlaga, da ima lahko rada svojo družino, svojega pokojnega moža, celo lepega Georgea Clooneyja, a ji ne pade na pamet, da bi imela rada Obamo ali Putina ali politike nasploh. Film obuja spomin na zdaj že pozabljene epizode jugoslovanske zgodovine, kot je bil zadnji kongres Zveze komunistov Jugoslavije, ki ga je slovenska delegacija zapustila, in na slavni Hafnerjev prst: ko je Vinko Hafner zažugal s prstom Miloševiću. »Razmislite dobro, po kateri poti boste šli,« mu je rekel. Ti zdaj pozabljeni, skoraj folklorni trenutki v filmu Mile Turajlić spet zaživijo in spet dobijo neposredno aktualnost, kakršno so imeli pred četrto stoletja.

Beograd sem zapustil, ko se je začela vojna. Po slovenski osamosvojitvi sva skupaj z angleškim kolegom odprla Reuterjevo dopisništvo v Zagrebu. Kot novinar sem pokrival hrvaška bojišča in potem bosanska. Z Beogradom sem izgubil stik. Ko sem se čez čas vrnil vanj iz obleganega Sarajeva, sem čutil le gnev. Kako je mogoče, da se v Beogradu vsaj na videz normalno živi, medtem ko Sarajevo bombardirajo. V mojih mislih so prevladovali usoda Bosne in Hercegovine, obleganje Sarajeva in tisti grozni izraz »etnično čiščenje«. Grozen zato, ker je bil zgolj evfemizem za genocid. V meni se je pojavil odpor do Srbije, ker sem vedel, da sem v vzhodni Slavoniji in po »očiščenih« bosanskih vaseh videl rezultat srbske nacionalistične evforije, katere vzpon sem že leta pokrival. Ko sem se leta 1993 vrnil v Združene države, sem Srbijo mentalno in čustveno odpisal.

Toda v teh letih vojne in potem po mirovnem sporazumu iz Daytonu so Srbijanka Turajlić in drugi na beograjskih ulicah vodili boj proti Miloševiću, ki je dobil podporo Združenih držav kot »porok miru na Balkanu.«. O Bosni film sicer pove le malo. Neki mladenič omeni Sarajevo med govorom na nekem protestnem shodu, in to je vse. Po projekciji v Kinodvoru sem Srbijanko Turajlić vprašal, ali so takrat Srbi sploh razmišljali o Bosni, ali je visela nad njihovimi glavami, na primer tako kot je vietnamska vojna simbolizirala slabo vest progresivnih Američanov šestdesetih in sedemdesetih let. Odgovorila je, da primerjava z Vietnamom ne zdrži. Da so v Bosno hodile razne bande iz Srbije, ne pa mladi srbski rekruti. O vojni v Bosni se v Srbiji ni pisalo. O njej so kaj vedeli le tisti, ki jih je zanimala, a teh je bilo malo. Film se tako kot sama Srbija izogne soočanju z bosansko vojno. In Bosna v njem je kot duh, ki je neviden ampak, vsaj zame, vedno prisoten.

Vseeno pa mi se je gledanje tega filma zdelo kot druženje z najboljšim, kar je v letih razpada obstajalo v Beogradu: druženje s tistimi ljudmi, ki niso izgubili glave, ki so predstavljali oazo razuma, zame pa povezavo z mestom, kakršnega sem nekoč poznal. Film se večinoma odvija v družinskem stanovanju Turajlićevih, enem tistih velikih, starih beograjskih stanovanj, ki so jih komunisti po vojni razdelili med več družin. To je stanovanje, ki ga povezujemo s pojmom »stare beograjske družine«. In filmsko druženje z družino Turajlić me je spomnilo na življenje v Beogradu v bolj nedolžnih časih, preden se je pojavil Slobodan Milošević, ko se je stanje sveta zdelo večno in nespremenljivo. **E**